

ՆՈՒՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԱՇՆԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբլ. Առանձին համարները 5 կոպեկով. Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ. Մեր հասցէն. Тифлис, Редакция «Мшакъ». Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak». Տէլէֆօն № 253.

Մտարգրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ առաջ օրերէն). Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով. Յայտարարութիւններ կամար վճարում են իւրաքանչիւր ասդառեցին 10 կոպեկ. Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԿԻՐ ԳՐԻԿՈՐ ԱՐՄԵՐՈՒՆԻ

ՐՈՎԱՆԴԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ

Մեր թեման համար ապահովութիւն. Ներքին Տնօրէնութիւն. Մամուլ. «С.-Петербургская Вѣдомости» լրագրի յօդուածը. Նամակ հեռագրի գաւառից. Նամակ խմբագրութեան. Պարտքեր. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏՆՈՒԹԻՒՆ. Կ. Պարտքերի լրագրից. Արտաքին լրագրից. Հեռագրի լրագրից. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ. Մամուլի միջազգային կոնգրէսը:

ՄԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ

Մեր թեման օրերում ապահովութիւն ապահովում. նպատակով մարտադարձի հեղինակաւոր ընկերութիւններէ մէջ նախաձեռնութիւն է յանձն առել իր վրա մշակելու իրաւունքը եւ այդ նպատակով կազմել է մի ընկերութիւն յանձնաժողով: Ընկերութիւնը գիւղէ կ'ընդունուի ընկերութիւններէն, ինչպէս որ նրանք էլ իրանց կողմէ ներկայացուցիչներ նշանակեն յանձնաժողովի մէջ մասնակցելու համար:

Այդ ընկերութիւնը, այն է ուսաց արհեստագործութեան և առևտրին նպաստող ընկերութիւնը, մի քանի անգամ իր վրա է վերցրել խոշոր ձեռնարկութիւններ և աղոթքներ նրանց պատկէ է: Պէտք է լրացալ, որ այս անգամ էլ նա կունենայ իր ընկերութիւնը:

Ապահովել աշխատանքին, բանւորին, ընկերութեան օրերում—դա նշանակում է անտարբէ մի մեծ արդարութիւն, դա նշանակում է բարոյական մեծ հանգստութեան և մեղմարութիւն տալ հասարակութեան, որը չէ կարող անտարբեր կերպով նայել, թէ ինչպէս նրա նախնին ու ինչպէս արի աշխատանքը պէտք է իր ծերութեան օրերում զրկված լինի իր օրեկան ապրուստից, իր ամենակարեւոր պահանջներին լիութիւն տալու կարողութեան:

Այդպիսի ապահովութեան եղանակը արդէն դործարարութիւն է դառնում Նորվեգիայում:

ԱՊՆԱՍՏՈՒՐԱԿԱՆ

ՄԱՐՈՒԼԻ ՄԻՋԱԶՄԱՅԻՆ ԿՕՆԳՐԵՍՍ

(Նամակ Եվրոպայից) II

Տիֆլիսի Աէվերին քանակի պերճախօսութեամբ եւ որոնողու ծափահարութիւններէ մէջ շեշտով է միջազգային իրաւարար ատենանի բաժնի ղեկավարութիւնը: Այնտեղ կը դիմէ արձան մի գրող, որ իր պատիւը կուզենայ պաշտպանել ընդդէմ չարամիտ ինքնուշարաններին: Այնտեղ կը կարողանան գէթ մասամբ սանձաւորել գրչի այն հերոսներին, որոնք պայծառ կային մէջ հասնում են զարգելի գոեկուլթեան, որոնք չէ գիտեն յարգել հակառակորդի մէջ մարտնչել:

Փոյթ չէ, թէ գործնորի այդ գերագոյն ատենանի չը պիտի ունենայ ուժի անկցիանս: Չնայ միջոցները զանազան տեսակի են լիւրճու: Ինչքէ իրան ինտելեկտուալ համարող մի գրողի համար աւելի մեծ պատիժ է, անշուշտ, զայն պատիժը միջազգային անայտն ատենանի համար: Այնտեղ կ'ընդունուի զիտակցութիւնը, իր զին գեղարտութեան—աւելի մեծ պատիժ է, ատենանից, զատապարտվել այդպիսի մի ատենանից, քան թէ անթարկվել տուգանքի, բանարարութեան:

Սըր մամուլի վեհ կոչումը արտաւորող թըրքաւականները՝ ազնիւ գրող դատաւորներէ կողմ կը մատնվեն ամենուրեք հասարակական շարժումին, այն ժամանակ երեւան կը գալ միջազգային պատուի ատենանի մեծ, կրթիչ նշանակութիւնը:

զիտակցութեան, Աւստրիայում, Գերմանիայում, և Աւստրալիայում և շուտով մուտք կը գործէ կուլտուրական բոլոր երկիրներում: Մեր թեման օրերի ապահովութիւնը ոչ միայն նշանակութիւն ունի աշխատանքի ծերութեան օրերում, այլ և նրա ներկայ առօրեայ կեանքի համար: Եւ ահա ինչպէս էր որ աշխատանքը ապահով չէ իր ապահովի վերաբերութեամբ և չը գիտէ թէ նա ի՞նչ միջոցներով պէտք է իր վերջին օրերը անցկացնէ, նա շատ մտածանքովում է, շատ հոգսերի մէջ է ընկնում, յուզվում է և այդ պատճառով հալածանք է լինում, իսկ երբեմն դիմում է յուսահատական և ծարահեղ միջոցներ՝ նա անձնատուր է լինում տրեցողութեան կամ թոյլ է տալիս իրան գողութիւն կամ ուրիշ չարագործութիւն: Իսկ երբ նա ապահոված է զգում ծերութեան օրերի համար, այն ժամանակ նա զուարթ է, հոգեզուարթ և հանգիստ իր արամադրութեան մէջ: Այնպէս որ անձի ապահովելը ծերութեան օրերի համար բարի հետեանքներ ունի ոչ միայն ապահովի համար, այլ և ներկայի համար: Բանւորը, ապահովելով իր կեանքը, կարծես մի տեսակ նպատակ է և իր կեանքի երկարացնելուն, որովհետեւ ազատ է կացուցանում իրան այն հոգսերից, որոնք այնքան կորտարներ են վճատված և անյոյս անանց համար:

Այդպէս, ուրեմն, աշխատանքի կեանքի ապահովութիւնը ծերութեան օրերում առաջ է բերում բարեբար հետևանքներ թէ մասնաւոր անձի համար և թէ հասարակութեան համար, որ զբանով ձեռք է բերում աշխատող դասակարգի նիւթական ապահովութիւնը և բարոյական անհարգութիւնը: Յանկայի է, որ մայրաքաղաքի ընկերութեան առաջ մղած ինչպիսի ստանայ իր կարեւորութեանը արժանի մշակումը և կարողանայ մտնել իր գործարարութեանը կեանքի մէջ:

Այդ միտքն էր արծարծում անձնան Սէվերին, որի մէջ խօսում էր ֆրանսիական ընաւորութեանը յատուկ իրէլալիզմը եւ անհորտակելի հուատը ղէպի բարոյական բացարձակ սկզբունքի ուժը: Եւ նա յազթեց իր հակառակորդներին:

Այսօրվայ նիստին կարդացված մի շարք զեկուցումների մէջ ուշադրութեան արժանի է պ. Բիւլերի (Բեռն) ընդարձակ զեկուցումը «Ժուրնալիստական պրոֆէսիօնալ կրթութեան» մասին (Journalistische Berufsbildung):

Ինչպէս էին է. նա արծարծել է մամուլի նախորդ կոնգրէսների մէջ, Բօրթոյում 1895-ին, Լիւսարձում 1898-ին, Պարիզում 1900-ին Բօրթոյի կոնգրէսը ցանկութիւն էր յայտնել, որ ղեկավարող յանձնաժողովը հաւաք է և ուսումնասիր է այն դասախօսութիւնների ծրագրիները, որոնք զանազան երկիրներում կարդացվում են ժուրնալիստների համար:

Լիւսարձոնի կոնգրէսը որոշել էր, որ մամուլի միջազգային բերօյի հովանաւորութեան տակ առանձին երկիրներում հիմնարկվեն ձրի կուրսեր ժուրնալիստիկայի մասին եւ որ ղերութիւններ տրվեն այդ կոնգրէսը նուիրվող երկրատարրերին՝ կատարելագործելու իրանց ուսումը արտասահմանում:

Ինչպէս երեւում է, այդ որոշումները ընդունվել են փոքր ինչ յատուկ կերպով, առանց երկար ու բարակ քննվելու:

Պարիզի կոնգրէսը յայտարարել էր ինչպիսի տակաւին չը հաստատեցան: Նա հրահանգել էր նիւթեր հաւաքել և լուս որոնար: Կան պետախմբատներ, որոնք շատ էլ չեն հաստատում այդ տեսակ դպրոցների նպատակալարմարութեանը: Գրողը, ասում են նրանք, չէ դառնում, այլ ծնվում է գրող:

ՆԵՐՔԻՆ ՏՆՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Հայերին—աւ արդէն կարգ է դարձել—չարունակում են ուսել ուսաց մամուլի մի քանի յայտնի օրգանները: Ուսողները չեն պահաւում, բայց պաշտպանողներ էլ կան: Այս անգամ պաշտպանողների մասին խօսենք: Բագը լուս նոր ծնված «Бакинскія Извѣстія» լրագիրը իր առաջին համարում մամուլի տեսութիւնը սկսեց, ցոյց տալով մի յօդուած «Московскія Вѣдомости» լրագրից, որի մէջ հայերը—այս անգամ արդէն միացած թուրքերի հետ—ենթադասում են հակապատկան և հակաուսական մի տարր, որ—մի սարսփ—սպասում է Պարսկաստանի կամ Թիւրքիայի արշաւանքին, որպէս զի կանգնէ Ռուսաստանի դէմ, ջխտվալէ ուսաց գորութիւնը: Եւ որովհետեւ Ռուսաստանի պահպանութիւնը միայն և միայն քաղ Գրինգոմուտին եւ նրա աւելի քաղ աշխատակիցներին է յանձնված, ուստի Ստրաստնոյ բուլվարի վրա ցայտի ու պղպեղի մէջ թրթուրած այդ հայրենասէրները կը կամենային որ, հայրենիքը ազատելու համար, երեք միլիօնից աւել հայերին եւ թուրքերին զաղթեցնել կովկասից: Մենք չենք կարողացել Գրինգոմուտի այս հայրենասիրական գոհարները, բայց Բագուի նոր լրագիրը, որ այդ գործածի հետ ծանօթանալու զարման է ունեցել, հաւատացնում է, որ ճիշտ եւ ճիշտ այս եզրակացութեան է հասնում Գրինգոմուտեան զլուստը բանակը: Եւ Բագուի լրագիրը ինչ անէ, որ լուս լինի վերջում է նա ու սկսում է ցոյց տալ, թէ որքան մեծ յիմարութիւն կայ Մօսկվայի լրագրի այդ յօդուածի մէջ: Ինչքէ լրագրիցն են Յաճախ ինչ ծիծալելի պարութեան մէջ են լինում նրանք: Յաճախ նրանք յանձն են առնում ապացուցանելու, որ երկու անգամ երկու չորս է անում, որ երկիրը պատուով է արեգակի շուրջը, որ ցերեկով լոյս է լինում եւ գիշերով միայն խաւար: Բայց ինչ անեն նրանք: Մեղաւորը, յանձնայն ղէպս, նրանք չեն, եթէ պէտք

Թեպ գուցէ եւ ճիշտ է ընդհանուր առմամբ, բայց չենք այդ զինէ գրող—ներքի համար էլ ցանկալի է ժուրնալիստական յատուկ կրթութիւն: Ինչ կան առաջնորդներ, որոնք մեռնում են կրեանքի պայքարի մէջ: Բիթթիլու հնարաւորութիւն չունենալով վերապէս, «հասարակ մակնապատկան» եւս կարող են սխտեմատիկ—թէօրիական եւ գործնական—կրթութեամբ դառնալ շարժող հրապարակագիրներ: Ինչպիսի կարող է հաստեւացած համարվել եւ ժամանակ է ակադէմիական վիճաբանութիւններից գործի արմատը: Այսպէս է սկսում իր զեկուցումը զօքտօր Բիւլերը:

Հիւսիսային Ամերիկայի մի քանի բարձրագոյն դպրոցներում արդէն մտցված են կուրսեր ժուրնալիստիկայի մասին եւ մի յատուկ դասախօսութիւն գործնական վարժութիւնների համար (Rapid Writing): Բացի դրանից կան Ամերիկայում ժուրնալիստիկայի բազմաթիւ ուսուցիչներ, որոնք տալիս են մասնաւոր դասեր Բերլինում 1899 թուականից ի վեր գործիւն ունի մասնաւոր մի հիմնարկութիւն «Journalistische Hochschule» անունով, որը նոյնպէս պատրաստում է գործիւն 1901-ի վերջերին նա ունէր 37 ինչի երկուս սեռի յաճախողներ: Ուսման շրջանը 4 տարի է, աւարտողները ստանում են վկայագիր: Գարոցի ղեկավարն է պ. Վրէդէ, որ ներկայ է համաժողովին:

Ժուրնալիստական կրթութիւնը իբրեւ ատանձին ճիւղ կը մտցրել հաւանօրէն եւ Յըրանկիֆուրտի նորերու հաստատված սօցիալական եւ առեւտրական գիտութիւնների դպրոցում: Անգլիայում եւս ժուրնալիստական դպրոցի գաղափարը նուաճումներ է անում: Անգլիացի մի հարուստ նուիրել է առաջին երեք տարիներին համար 75,000 ֆրանկ. եւ Լօնդօնի

է հասարակութեան այրուքնական ճշմարտութիւններ քարոզել, ապացուցանել այն, ինչ ոչ մի ապացոյցի կարօտ չէ, զրա պատճառը իրանք, ապացուցանողները չեն, այլ այն ամուձարձակ, ամօթից ու խղճից զրկված գործիւնը, որոնք իրանց համար թշուառ արհեստ են դարձրել ամեն ինչ ուրանալ եւ մոռանալ—թէ յօգիկա, թէ իրողութիւն, թէ թւանշան եւ թէ հասարակ բարեխղճութիւն...

Նոյն այս տեսակ գրութեան մէջ, այսինքն ապացոյցների կարօտութիւն չունեցող բաները ապացուցանողի գրութեան մէջ է ընկել և «Новое Обозр.» լրագրի Պետերբուրգի աշխատակից պ. Վերմիլեանը: Պատահաբար նա գնել է Սուվօրինի զբաղմանամտնողում մի ինչ—որ Ախօլի գիրքը հայերի մասին եւ գրել է նրա առիթով մի մեծ բանասիրական յօդուած: Պէտք է ասել, որ Ախօլի գիրքը նոր էլ չէ. հինգ տարի առաջ մենք Մշակի մէջ խօսեցինք այդ գրքի մասին եւ մի քանի խօսքով ցոյց տուինք թէ որքան ապուշ բան է այդ գրական վիճուածը: Ռուս լրագրի աշխատակիցը այժմ ցոյց է տալիս նոյն բանը: Ի միջի այլոց, պ. Վերմիլեանը բերում է մի այսպիսի հիմնաւոր հանգամանք:

Եւ միթէ օտարտի չէ, ճշմարիտ, թէ ինչու հայերի Ռուսաստանի դէմ ունեցած չարամտութիւնները մերկացնելու համար հրապարակ են գալիս ոչ թէ ուսաց գրականութեան կօրիֆէները, այլ զանազան անյայտ Ախօլները եւ մամուլեան ու խուզարկութեան միւս կատարողները, ինչն ուսումն անձ գործիւնից եւ գիտնականներից ոչ մէկը—Տօլստօյ, Դուստօվսկի, Գօգօլ, Պուշկին, Բէլլինսկի, Դօքտօրով, Կարամզին եւ Սօլօվիեօլ, մի խօսքով, կատարելապէս ոչ քի Ռուսաստանի մեծ որդիների փառաւոր համառօտութիւնից ոչ մի ժամանակ յանձն չէ առել առաջնութիւն փրկելու Ռուսաստանը հայկական ինտրիզայից, որ այնքան ողբերում է Ախօլին:

Սա ճիշտ է, բայց նոյնպէս բացատրութեան կարօտ չէ: Միայն փոքրիկ հոգիները կարող են կեղտն ու ապականութիւնը ապրուստի միջոց դարձնել: Եւ հէնց այդ համեմատութիւնը մեծերի եւ անյայտ ոչնչութիւնը

զաղաքային խորհուրդը յատկացրել է նոյն նպատակի համար գիմնապայի հոյակապ շէնքը: Դասախօսութիւնները վերաբերում են գրչխաւարագէս խմբագրելու առ ու ստիւն (Die Kunst des Redigierens) ապա եւ օրագրութեան տեխնիկային:

Տարվայ վերջում ուսանողները թէօրիական ու գործնական քննութիւն են անցնում: Նրանցից լաւագոյնը ստանում է թշուալ, 10,000 ֆրանկ մէկ տարի ժամանակով, որի ընթացքում նա ճանապարհորդում է ցամաքի վրա եւ Ամերիկայում իր ուսումը կատարելագործելու համար:

Մի քանիստ այն մէջ պրօպագանդան շատ աշող է գնում: Պարիզ, Լիլ եւ Լիօն զաղաքները ունեն այսօր ժուրնալիստիկայի յատուկ կուրսեր:

Շվէյցարիայում մամուլի ընկերութիւնը 4 տարի առաջ հարց էր յարուցել՝ նպատակալարմար չէ արեւօք հիմնել դաշնակցական մէկ կամ երկու համալսարաններին կից՝ սեմինարիաներ՝ ժուրնալիստիկայի մասնագիտական կրթութեան համար: Բերնի պրոֆէսորները ամենից առաջ արձագանք տուին, կողմնից յանձնաժողով, մշակվեց ծրագիր, որը հաստատվեց լուսաւորութեան միջնորդից եւ շուտով կը յանձնվի գործարարութեան: Ուսման շրջանը կը տեւէ 6 սեմեստր—3 տարի: Կը լինեն կուրսեր օրագրութեան թէօրիայի եւ տեխնիկայի մասին:

Յիւրիխի համալսարանում թէ եւ մերժված է առ այժմ ժուրնալիստիկայի յատուկ ամբիօն հիմնելու խնդրել, բայց մտցրված են ընդարձակ ծրագրով այնպիսի առարկաներ, որոնք կարող են մեծապէս նպաստել ժուրնալիստական կոլման համար պատրաստվող երիտասարդներին 1899/1900 ձեռնվայ սեմեստրին

ների մէջ մի շատ լաւ միջոց է իմանալու համար, թէ Ախոյեանը եւ նրանց նմանները, իբրև չափազանց արատաւոր ոչնչութիւններ, արժանի են արհամարհանքի միայն...

«С.-ПЕТЕРБУРГСКАЯ ВѢДОМОСТИ» 80-ԴՈՒԱԾԸ

«С.-Петербург. Вѣд.» լրագրի մէջ կարդում ենք հետեւեալ յօդուածը. «Моск. Вѣд.» լրագրի № 189-ի մէջ շատ է խօսվում հայերի չարամտութեան մասին. ճանաչի համար մատնացոյց անենք նրանց կործաններից մէկի վրա (Ան ծովի ափի վրա), ուր արխազցիների թիւքթա հեռանալուց յետոյ հողը կտրտվեց 297 դէպքերով իւրաքանչիւր տան վրա, որ չարագիւց հայերին յափշտակել էլի 30,000 դեմատին հող սահմանակից արքունական հողերից: Յօդուածի հեղինակը մի եւ նոյն ժամանակ վկայութիւն է բերում Ախոյի «Россия и Армяне» բրոշյուրից՝ «Новое Время» լրագրի պահեստից: Իր բրոշյուրի մէջ Ախոյը էլ վկայութիւն է բերում «Новое Время» լրագրի № 7095-ում պ. Ե-ովի «Հայերը Ան ծովի կովկասեան ծովափում» վերնագրով թղթակցութիւնից: Հէնց այդ յօդուածի մէջ ասված է, որ Պօլիօլիտի գիւղում 11 ծուխ հայեր ունեն 297-ական դեմատին հող. չը բաւականաբար զբաղուելով դրանով, նրանք սեփականացրին կրկին 3000 դեմատին արքունական հող: Ախոյի, եւ դրա հետ միասին «Моск. Вѣд.» լրագրին չը գիտենք ինչու համար հարկաւորվել է մէկ աւելորդ զրօ աւելացնել վերջին թւանշանի վրա:

Տեղեկութիւններ հաւաքելով կովկասեան երկրի ժամանակագրութեան մէջ, պրակ 3. հ. 1 (կովկասեան ստատիստիկական կոմիտէի պաշտօնական հրատարակութիւն 1887 թ.), եւ գտայ հետեւեալ փաստերը, որոնք մատնացոյց են անում, որ բոլոր կործանները առանց բացառութեան՝ հայերը, մայրօրները, լեհերը, չէխները, յոյները, մոլդաւանները եւ դրանց թեւում հայերը Չէրնովորեան շրջանում ստացել են 100 դեմատինից աւելի խոշոր հողաբաժիններ, եւ որ Պօլիօլիտի հայ ազգաբնակիչները ունի 25 ծուխ (դրանցից 4-ը անհող) եւ ընդամենը 3000 դեմատին հող, 148 դեմատին ծուխի վրա, եւ ոչ թէ 297-ի 300 դեմատին, ինչպէս մատնացոյց է անում պ. Ե-ովի, իսկ նրան վկայ բերողները, իրանց համար փոքր երեւացող թւանշանը մեծացնում են 10 անգամ, բարձրելով նրան 30,000...

Բերում եմ Չէրնովորեան շրջանի, այժմ նահանգի, կառավարական գեյթի աղիւսակը:

Ծուխ. հողի ծուխի քանակ. վրա			
Նօվորոս. բաժ. (մայրօրներ			
եւ յոյներ)	455	49820	107
Վելիաժին. բաժ. գիւղեր՝			

այնտեղ կարգացվել են դասախօսութիւններ լրագրական հաստատութեան մասին (Das Zeitungswesen): Իսկ 1902/1903 շրջանի համար ծանուցված են դասախօսութիւններ մամուլի պատմութեան մասին:

Մնչորը ուսումնասիրութեան է յանձնված Բազիլում, Չընեվում, Սէն-Գալում եւ Շվեյցարիայի ուրիշ կենտրոններում: Ժուրնալիստական կուրսերի պաշտպանները եռանդով պրօպագանդ են անում Այդ կուրսերը պիտի պարտնակեն այսպէս կոչված հասարակական բոլոր գիտութիւնները՝ քաղաքական տնտեսութիւն, տնտեսական քաղաքականութիւն, փիլիսօփայութիւն, ընդհանուր պատմութիւն ու գրականութիւն, վիճակագրութիւն, համեմատական օրէնսդիտութիւն եւ այլն:

Այս հետաքրքրական զեկուցման իբրև հետեւեալ բանաձեւը:

«Մամուլի միջազգային 8-րդ համաժողովը ցանկութիւն է յայտնում, որ ժուրնալիստիկայի դասաւանդութիւնը մտքովի այլ եւ այլ երկրների համալսարանների մէջ»:

Կէսօրից յետոյ ցրվեց հանդիսականներին մի շրջաբերական՝ հայոց մամուլի մասին, — մի համարու ուրուագիծ հայկական լրագրութեան՝ սկսած 1794-ից, երբ լոյս տեսաւ Կարկաթայում առաջին հայ թերթը:

Նկարագրված է այդ մամուլի երկչոտ սկզբնատուրութիւնը, երբ կրօնական ոգին էր իշխում հայոց հրապարակախօսութեան մէջ եւ երբ հայկական լուսաւորութեան ճրագները վաղուտ էին ոչ թէ հայրենիքում, ուր միջնադարեան պայմանները անհարկն էին դարձ-

Տէկուս (լեհեր եւ չէխեր)	11	1700	154
Տէչէքո (չէխեր)	12	2580	215
Դժուրակոս (ուսներ)	46	4590	100
Վուլանկոս (ուսներ)	81	8060	100
Պօլիօլիտի (հայեր)	21	3000	143
Դէֆանզսկոս (ուսներ)	41	6340	154
Շապուգսկոս (մոլդաւան)	54	6090	113
Արմեանսկոս (հայեր)	53	8200	154
Նօլօ-Միլայայովսկ. (ուս.)	27	5400	200
Պոլիբրեթովսկ. (հայեր)	34	4650	136
Օլշինսկոս (ուսներ)	26	6300	242
Նէրուզսկոս (ուսներ)	27	4000	147

Ապա «Моск. Вѣд.» լրագրը վերոյիշեալ յօդուածում ասում է. «Լուսարանիւր համար հայերի դրութիւնը Կովկասում, բերենք մի քանի թւանշաններ թիֆլիսի նահանգում նըրանք կազմում են ազգաբնակչութեան 37,5 տոկոս, Բազուի նահանգում—38,4 տոկ., Քուլթայիի նա.—58,5 տ., Ելիսաւետպոլի նա.—69,3 տոկոս: Հայերի ձեռքում այդ նահանգներում գտնվում են ոչ միայն ամենալաւ հողեր, այլ եւ համարեա առեւտրական բոլոր ձեռնարկութիւնները: Մի եւ նոյն ժամանակ նըրանք աչքի ընկնող դեր են խաղում տեղական վարչութեան մէջ, որը նրանց հարաւորութիւն է տալիս բարելաւել իրանց ցեղակիցների դրութիւնը եւ ընդարձակել նրանց արտօնութիւնները»: Վերոյիշեալ գեղեցիկ լուսարանում է, թէ որքան քիչ ծանօթութիւն ունի մերկայնողը մինչեւ անգամ հայերի ժամանակակից տարածման հետ Ռուսաստանում: Ահա թէ ինչ է ասում Մօսկվայի լրագրի շոյափած ատարկայի մասին պաշտօնական կովկասեան օրացոյցը 1901 թ. (եր. 50, բաժ. III).

Ընդհ. Հայեր Տոկ. Սոզարսկ. ազգաբ.			
Թիֆլ. նահ. 808,143	193,610	24 տ. եւ ոչ 37,5 տոկ.	
Բազուի նահ. 712,703	55,459	7 » եւ ոչ 38,4 »	
Քուլթ. նահ. 923,306	16,399	2 » եւ ոչ 58,5 »	
Ելիսաւ. նահ. 728,943	258,324	35 » եւ ոչ 69,3 »	
Նրեան նահ. 670,405	375,700	56,6 »	չը կայ
Բազու. շրջ. 592,780	1,054	0,2 »	չը կայ
Նարսի շրջ. 174,044	37,094	21,0 »	չը կայ
Չերսով. շրջ. 18,125	970	5,0 »	չը կայ
Հիւս. Կովկ. 3,572,639	31,525	0,8 »	չը կայ

Ընդամենը Անդրկովկասում հայերը կազմում են 20 տոկոսից պակաս (939,131, 4,702,889 ընդհ. ազգաբնակչութիւնից), իսկ ամբողջ Կովկասում 11,7 տոկ. (970,656 8,275,637-ից): Միակ նահանգը, ուր հայերը գերակշռում են (56,6 տոկ.), — Ելիսաւետի նահանգն է, բայց նա մի եւ նոյն ժամանակ եւ ամենից լինում ընտանեկան է Անդրկովկասի բոլոր նահանգներից եւ ամենափոքրն է իր տարածութեամբ. հայերի 90-ից աւելի տոկոս երկրագործութեամբ են զբաղված, իսկ առեւտրական եւ արդիւնաբերական խոշոր ձեռնարկութիւններով զբաղվում են ոչ աւել 10—15 հոգուց, իսկ մնացածները—կամ արհեստաւորներ են, կամ մանր առեւտրականներ:

Նույն տպագրութեան գոյութիւնը—այլ հեռուոր կենտրոններում՝ Վենետիկ, Պարիզ, Մօսկվա...

Նկարագրված է երկրորդ շրջանը, երբ մամուլը մուտք է գործում բուն հայրենիքը, երբ հրապարակախօսութիւնը մօտենում է ժողովրդին, որոշ չափով արձագանք է լինում նրա ցաւերին, երբ կրօնական ոգին տեղի է տալիս աշխարհականին: Հայը ասպարէզ է գալիս իբրև ճշմարիտ կուլտուր—տրեզեր եւ նա հիմնում է առաջին տպարանն ու թերթը Փոքր-Ասիայում (1857 թ.):

Նկարագրված է երրորդ շրջանը,—հայոց մամուլը թիւքթահայաստանում անգամայն ծոված, հայ գործները վտարված եւ թերթերի մեծ մասը կենտրոնացած դարձեալ արտասահմանում...

Մի փոքրիկ վիճակագրութիւն, որ կցված է շրջաբերականին, պարզում է այդ մամուլի աւորումը վիճակը:

Այսօր գոյութիւն ունեն՝		
Թիւքթահայաստանում 0	հայ	հրատարակութ.
Ռուսահայաստանում 5	»	»
Կ. Պօլսում	5	»
Եգիպտոսում	3	»
Բօլղարիայում	2	»
Աւստրիայում	1	»
Իտալիայում	1	»
Շվեյցարիայում	1	»
Ֆրանսիայում	5	»
Անգլիայում	3	»
Ամերիկայում	3	»

Շրջաբերական ծանրացել էր այդ անօրնայ դրութեան պատճառների վրա: Երկու հարիւր չափ հրապարակախօսներ գտնազան երկրներից

Կառավարչական խորհրդում եւ բարձր դիւանատան մէջ 38 անձերից միայն 1 հայ գործավար կայ (օրացոյց 1901 թ.), 19 նահանգապետներից եւ օգնականներից—1 օգնականը հայ է: Դատարանի շրջանում, ուր հայերը 0,2 տոկոս են հաշոււմ. 116 գաւառապետներից եւ շրջանապետներից ու նրանց օգնականներից— միայն 5 են հայ: Դատաստանական վարչութեան 146 անձերից (պալատը, նահանգապետները եւ պրօկուրատուրան)—միայն 5 են հայեր: Սեռական կառուցանքի միջիւստրութեան 90 անձերից բարձր պաշտօնականները միայն 10 են հայեր: Հետեւաբար, 403 բարձր պաշտօնականներից—հայերը 22 հոգի են կամ 5,4 տոկոս, այն ինչ նրանք կազմում են ազգաբնակչութեան մօտ 20 տոկոս: Արդեօք բաւարար պերճախօս են այդ թւանշանները:

ՆԱՄԱԿ ԳԵՕԿՉԱՅԻ ԳԱՒԱԽԻՑ

Գիւրք գիւղ, յուլիսի 29-ին
«Մշակի» մէջ գիւղական ցաւերի մասին շատ անգամ է գրվել, բայց մէկ բան, որ նոյնպէս մեծ չարիք է աղքատ գիւղացիների համար, կարծեմ, մինչեւ հիմա հրապարակ չէ հանված, բայց արժէ, որ նա լրագրութեան նիւթ դառնայ եւ պարզաբանով իրաւարանական տեսակէտից Դա գիւղացիներին տնտեսող տալու հարցն է:

Տնտեսող նշանակելը, կանոնադրութեան գօրութեամբ, կարծեմ է հասարակական ժողովից եւ առանց այդ ժողովի ոչ ոք իրաւունք չունի նոր տնտեսող բաները գիւղի հողերից: Եթէ մի տուն ժամանակի ընթացքում փչանում է, կամ նրա բնակիչները տեղափոխվում են մի այլ տեղ եւ անտեղը մնում է բոլորովին ազատ շինութիւններից, այն ժամանակ այդ տան հողը պէտք է վերագրուէր հասարակութեան՝ մի այլ գիւղացու տալու համար, որ կարիք կունենայ նոր տնտեսողի: Սօք չը կայ, որ հասարակութիւնը պէտք է ձրի անէ եւ ձրի տայ, որովհետեւ հողը արքունական է եւ ոչ մի դէպքում առեւծափօի առարկայ դառնայ չէ կարող: Բայց ի՞նչ տեղափոխվում է մի այլ տեղ, նա ոչ թէ միայն իր տան քարը եւ փայտեղէնը, այլ եւ ամբողջ տնտեսողը—հողը ծախում է փողով, երբեմն մեծ գումարով, նայելով տեղի մեծութեան եւ յարմարութեան: Դա զեռ չարիքի փոքրագոյնն է, որովհետեւ առեւծախար կատարվում է մասնաւոր գիւղացիների մէջ: Երբ համեմատաբար էժան է նստում: Բայց մեծագոյն չարիքը նա է, որ ինքը հասարակութիւնն է մասնակցում այդ ազօրների առեւծախար մէջ եւ իր լիազօրների միջոցով առեւծախարով տնտեսողը՝ ծախում է այլ գիւղացիներին աւելի թանկ գնով, մէկին երկու անգամով: Թէ որտեղ են գնում այդ անարար ճանապարհով ստացված փողերը—բանը դրանում չէ. ի

իրանց ստորագրութիւններով բաղձացին ոչնչացումը այն պայմաններ, որոնք արգելում են թիւքթահայ ինտելիգենցիային՝ ծաւալել իր տանտնը ու կորովը, ստեղծել մի հօթ մամուլ, որը կոչված կը լինի քաղաքակրթութեան կրող հանդիսանալ խաւար Արեւելքում:

Ուրիշ բողոքութիւ ինդիսներ քուէարկվեցին, անցան:

Հարցերը իրանց մանրամասնութեամբ նախօրք արդէն ծանօթ էին կօնգրէսիտներին. ուստի սակաւ էր պատահում, որ մի հարց երկարատեւ վիճարանութեան առարկայ լինէր: 146 ժողովականներ ստորագրեցին պարիզեան մի գրողի ձեւակերպված որոշումը, որ հետեւեալն էր.

«Կօնգրէսը ցանկութիւն է յայտնում, որ մամուլի ազատութիւնը, այդ պատարը քաղաքացիական ազատութեան եւ առաջադիմութեան, դառնալ սովորական ըէփմ բոլոր ճըշմարիտ քաղաքակրթված երկրներում»:

Վերջնայալ վրա էր, երբ ամբիօս բարձրացաւ Ամերիկայի պատգամաւորը:

Իր հայրենիքի գրողների դաշնակցութեան կողմից նա հրաւէր կարգաց ժողովականներին՝ յաջորդ կօնգրէսը 1903-ին գումարել Սէն-Լուի, հիւստային Ամերիկայում:

Առաջարկը ընդունվեց անվերջ, խանդավառ ծափահարութիւններով: Մի քանիսը առարկեցին, բայց ճշտող մեծամասնութեամբ որոշվեց արձագանք տալ Ամերիկայի սիրայիբ հրաւերին: Պարիզի մի հրապարակախօս յայտնեց, որ Քրանսիացիք ուրիշ հաղաւանքներում են կարել Ատլանտեանը՝ պատասխանելու համար ամերիկացիների կոչին եւ որ նրանք պատ-

հարկէ, բարեխիղճ մարդու ձեռքն փողերը թող են հասարակութեան օգտին գործախիլ չար մարդու ձեռքին կարող են կորել: Իբրը նրանումն է, որ՝ աղքատ գիւղացի համար շատ ծանր է հարկերնեւ տալ միայն տեղի համար, իսկ հասարակութիւնը բոլոր իրաւունք չունի տնտեսողներից արդիւնքի աղքատեղծել իր համար եւ կեղեքել իր հարկաւանդաններին: Հասարակութեան լիազօր պատճառարանում են, որ իբր թէ աշխատանք են հասարակութեան օգտին, բայց չեն կանոնում, որ հասարակութեան անդամին կրօնակը հասարակութեան օգտում տալ չէ նրան կուէ: Նրանք կատարում են այդ բանը բերանութիւնից, ուստի անհար է լինում անկարգութեան դէմ պաշտօնապէս բողոքելը:

Այսպիսի մի դէպք նորերս պատահեց Գիւղերում, որտեղ ապրում եմ եւս: Մի անգամ հասարակութեան անունով առել էին 60 ծախեցին մի գիւղացու 100 բուրջով, որ առիթ տուեց ինձ այս նամակը գրելու, որ հետեւ չը կարողացայ համոզել, որ հասարակութեան վարմունքը անարդար է եւ ազօր:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Օրեօս, յուլիսի 30-ին

Հարկ եմ համարում ուղղել «Մշակի» (№ 159) տպագրված մի արտատպութիւն:

Բանը կայանում է մի թիւքթահայութիւն մէջ, որի հիմքը կազմել է այստեղի հետազոտման մի սկամայ սխալը: Ահա այդ սխալը էլ արտատպել է «Մշակը» «Вѣд. ОД. Դ» լրագրից:

Նոյն թիւքթի հետեւեալ համարներում ուղղվեց վերջիւնեալ խոշոր սխալը, որը հանգուստնող ազդեցութիւն ունեցաւ ազգաբնակչութեան վրա:

Բարձրագոյն հաստատված յանձնաժողովը որոշել է. «Ձը յայտարարելով Օրեօսեան ծախախտի կողմից վտանգաւոր քաղաք ըմնայ աշխտարական յանձնաժողովի գործադրութիւնները 1897 թ-ի յունիսի 29-ին Բարձրագոյն հաստատված կանօնների համաձայն Սախայի նահանգի գործերի միջխտրի հետագրքը այդ կազմութեան առիթով, Օրեօսայի քաղաքապետի պաշտօնակատարի անունով յունիսի 12-ի տեղական հետազոտման մէջ հաղորդված է ղեղ՝ Օրեօսեան ժամանակաւ կողմից վտանգաւոր յայտարարելու սխալ մտքով»:

«Աչքի առաջ ունենալով այդ, հարկ ենք մարտի յայտարարելու ի գիտութիւն ընդհանրութիւն, որ Օրեօսեան ներկայումս, Բարձրագոյն հաստատված յանձնաժողովի որոշումով, ժամանակի կողմից վտանգաւոր չէ յայտարարված, այլ միայն բազմած են սանիտարական յանձնաժողովի գործողութիւնները, կասկած հրահանգութեան դէպքերի առաջը կանխարանելու եւ քաղաքի սանիտարական դրութեան վրա հսկելու համար»:

Ձեռք են առնված ամենախիտ միջոցները Պատահած կասկածելի հիւանդութեան դէպքը:

Մի զբօսանք եւս Քրանսիական Շվեյցարիայում, Լէւանի գեղածիժաղ երկրի տակ վաղը երեկոյան ցրվում է կօնգրէսը: Տպագրութիւնը ուժեղ է այսպիսի կօնգրէսներից: Նշխարիս բոլոր ծայրից բողոքագրերի ներկայացուցիչները համարում են ընդհանուր մի դատի շուրջը մտերմանում սերում են իրար: Աչքով տեսնում էք նրանք կրկնաանունները եւ ապագայի անթափանցելի մշուշի մէջ ընդշնամբում էք կարծես մամարդկային հոյակապ գերդաստանը, որ ազգայնական խտրութիւնները—որոնք նպատակ են, այլ միայն միջոց քաղաքակրթութեան կորցնելու թերեւս իրանց գոյութեան իւրաւունք...

Այո, բայց մինչ այժմ՝ իւրաքանչիւր մի թիւքթահայի մի ազգ գովելի նախանձախիղութեամբ բարձր կը պահէ իր սեփական գիւղը, կապրէ իր ուրոյն կեանքով, կը խօսէ կը մտածէ իր լեզուով, կը շնչած մողեսանցութեամբ իր ցեղական ու ազգայնական աստեղծնայտկութիւնները, որոնք առ այժմ հանդիսանում են անհրաժեշտ կօրըկատ (Ապրիլի ցիլ) նոյնքան անհրաժեշտ միջոցազայնութեան:

